

xistické sociologie výchovy mezi ostatními společenskovědními disciplínami můžeme označit čtvrtou kapitolu recenzované práce. Hájek zde mimo jiné definuje sociologii výchovy jako „speciální sociologickou disciplínu, která zkoumá vzájemné vztahy mezi společnostmi a výchovou (školních generací i pracujících), přispívá k rozvoji obecné teorie výchovy a formuluje obecné zákonitosti výchovy generací všech věkových kategorií. Globálně zkoumá v rámci perspektivního plánování společenskou potřebu kvalifikovaných pracovníků, táže se jak konkrétně vypadá člověk, na něhož má být a je působeno, a jak vypadá společnost, která tuto činnost determinuje, jakými prostředky ji determinuje, jaké role tu mají instituce a lidé a jak tyto své role splňují“.

Těžiště práce je v páté kapitole, která pojednává o aktuálních úkolech marxistické sociologie výchovy. Autor zde na problémech školy a školského systému poukazuje na některé společenské závažné otázky a zdůrazňuje, že právě marxistická sociologie výchovy má důležitý teoretický i praktický význam pro výchovu mladých generací i dospělých a jako diagnostický nástroj přispívá spolu s pedagogikou, psychologí a filozofií k vědeckému řízení socialistické společnosti.

Stručně dále uvádí základní oblasti, které sociologie výchovy zkoumá, na konkrétních příkladech ukazuje některé momenty ve vývoji školy a zamýšlí se nad vývojem školského systému v posledních desetiletích u nás. Kriticky komentuje přechodné a teoreticky nezdůvodněné změny ve školství, které se nakonec odrazily v nedostatečné stabilizaci školy i v její obsahové náplni. V určité protiváze k výše naznačeným úvahám rozebírá některé Engelsovy a Marxovy názory na školství a uvádí příklady významných Leninových myšlenek o škole, výchově a vzdělání.

V současné době je, podle Hájky, „jedním z nejvýznamnějších úkolů sociologie výchovy řešení, resp. plánování kvalitní přípravy nastupujících generací z hlediska předpokládaného stavu a úrovně vědeckotechnické revoluce koncem dvacátého století. Vedle toho existuje celá řada dalších důležitých úkolů a problémů sociologie výchovy, například problémy vztahu teorie a empirie, sociopedagogické plánování a prognózování, aplikace pedagogicko-sociologické teorie ve školní praxi atd.“. Významným perspektivním úkolem české a slovenské marxistické sociologie výchovy zůstává „objektivní zhodnocení dosavadního vývoje pedagogické sociologie v ČSSR a další vědecké rozpracování jejího teoretického systému“. K řešení některých naznačených problémů významně přispívá touto prací i sám autor.

V recenzované publikaci je rovněž věnována pozornost některým aktuálním problémům vztahu mezi vzděláním a sociální mobilitou. Řešení těchto otázek je v počátcích a Hájek předpokládá, že v první fázi je třeba kriticky, z marxistických pozic zhodnotit práce o vztahu

hu sociální mobility a vzdělání v podmínkách kapitalistické společnosti.

Situace mládeže v kapitalistických zemích a otázky mládeže a její výchovy vůbec, to je další oblast, kterou autor považuje za velmi významnou a věnuje jí proto pozornost. Z plejády autorů, kteří analyzují životní situaci mládeže v soudobé západoevropské industriální společnosti, vybírá zejména názory francouzského vědce J. Rousseleta. Skepticky se přitom staví k Rousseletovým závěrům, že kapitalistický svět automatizace a specializace může poskytnout mladým lidem v soudobé industriální společnosti širší uplatnění. Také problémy mládeže, zdůrazňuje Hájek, jsou až na výjimky v kapitalistické společnosti řešeny formalisticky a dilema mládež – společnost se na Západě stále více prohlubuje.

V závěru práce se autor dotýká otázek vztahu výchovy a vědeckotechnické revoluce a otázek výchovy člověka a vzdělání. Zajímavé jsou úvahy o změnách v oblasti vzdělání a kvalifikační struktuře obyvatel, jakož i ve skladbě pracovních sil. Autor v této souvislosti zdůrazňuje demokratický charakter vzdělání v naší socialistické společnosti, které je založeno na „leninském spojení teorie s praxí, na spojení intelektuální a manuální práce, na spojení školy s životem společnosti“.

Je třeba říci, že F. Hájkovi se velmi dobře podařilo podat kritickou analýzu původu sociologie výchovy od počátků devatenáctého století a kriticky zhodnotit některé buržoazní teorie sociologie výchovy. Práce významně přispívá k objasnění otázek vztahu sociologie výchovy k příbuzným vědním disciplínám a k vymezení jejího místa, především pak k nastínění aktuálních úkolů marxistické sociologie výchovy. Jde však dále nad tyto problémy a je bezesporu cenným příspěvkem k rozvoji marxisticky orientované pedagogicko-sociologické školy. Lze jenom doporučit, aby se s ní seznámil co nejširší okruh pracovníků ze všech oblastí, které mají co činit s výchovou.

Jaroslav Hudeček

V. G. Vasiljev: Problemy povyšeniya proizvoditelnosti truda na predpriyatiyah promyshlennosti i transporta (Problémy zvyšování produktivity práce v průmyslových a dopravních podnicích)

Moskva, Nauka 1974, 425 s.

V SSSR, jak známo, se již více než desítku let rozvíjí bohatá sociologická výzkumná činnost, která se z velké části zaměřuje na průmyslovou problematiku. Je logické, že materiál získaný výzkumem v průmyslové oblasti počal být řadou autorů zobecňován – zčásti i pod vlivem zahraniční sociologické produkce – do teoretické roviny aplikovaných sociologických odvětví, jako je sociologie práce, průmyslu, podniku, organizace a řízení (Zvorykin, Čerkasov, Podmarkov, Medvedev, Čangli, Osipov, Popov, Gvišiani, Markov, Nazimovová, Škaratan a další). Do tohoto druhu pra-

cí patří Vasiljevovo rozsáhlé dílo, které je nesporným obohacením sociologické literatury našeho socialistického světa. Vasiljevova kniha je pozoruhodná řadou rysů:

1. Vyznačuje se vzácnou teoretickou fundovaností. Jde zejména o důsledné zachování a tvůrčí rozpracování principů marxismu-leninismu v oboru podnikové sociologie. Autor přesvědčivě prokazuje existenci kvalitativních rozdílů mezi kapitalistickými a socialistickými podniky v celku i mezi dílčími sociologickými jevy v těchto podnicích, které plynou z jejich situování do rozličných společensko-ekonomických formací. V díle se dále objasňuje specifická řada sociálních jevů, procesů a vztahů v průmyslových podnicích ve srovnání s makrospolečenskou oblastí. Navazuje se na Marxovu myšlenku, vyslovenou v souvislosti s jeho rozborem dělbou práce, že mezi společenskou dělbou práce a dělbou práce ve výrobní jednotce nejde jen o rozdíly ve stupni, ale že to jsou rozdíly v podstatě. Z existence této specifčnosti, projevující se přirozeně i ve specifčnosti řady zákonitostí, plyne nejen oprávněnost, ale i nutnost zmíněných aplikovaných sociologií. Teoretická hloubka díla se projevuje i v operování s kategoriemi. Autor podrobuje každou závažnou kategorii kritickému rozboru, konfrontuje názory různých vědců a obvykle podává své vlastní, jasné definice.

2. Práce má empiricko-teoretický charakter. Autor o četných složitých otázkách, které jsou předmětem díla, nevyslovuje spekulativní soudy, ale na bázi marxisticko-leninské obecné metodologie zevšeobecňuje výsledky celé řady konkrétních sociologických výzkumů, které buď sám prováděl nebo které vedl, ale také výzkumů jiných sovětských vědců. V knize nalezneme údaje o výzkumech provedených v řadě moskevských podniků, v Rostově a jinde.

3. Práce má původní koncepci. Autor se v rámci pojetí socialistického podniku jako sociálního systému zabývá především sociologickými aspekty podnikové organizace. Přitom se dotýká všech zásadních otázek sociálního systému podniku. Dílo je originálním přínosem do literatury z oboru podnikové sociologie, v níž se stává představitelem sociologie podnikové organizace.

4. Kniha je myšlenkově původní a s tím souvisí i diskusnost řady tvrzení a závěrů. V díle je tato diskusnost přímo navozována již zmíněnou konfrontací různých stanovisek, ale rovněž tím, že autor má na řadu otázky vyhraněné osobní hledisko, které místy svádí k polemické odezvě.

Stěžejním posláním díla je výklad sociálních a sociálně ekonomických aspektů růstu produktivity práce a prokázání nezbytnosti zachovávat správnou proporcii mezi technicko-ekonomickými parametry výroby a jejími „parametry“ sociálními, již je možno dosáhnout toliko v socialistických podnicích a která je podmínkou rozvoje socialistické osobnosti a socialistických pracovních kolektivů podni-

ků. Ve Vasiljevově práci se setkáváme s výstižným a odůvodněným diferencováním a současně integrováním pojmů ekonomická efektivnost a sociální efektivnost, a tedy s řešením socialistickými autory již dříve nastoleného problému vztahu mezi racionalizací a humanizací práce, a to v konkrétní a prakticky aplikovatelné podobě.

V souladu s cílem díla je také jeho rozčlenění na jednotlivé kapitoly, které nesou tyto názvy: I. Socialistický podnik, jeho struktura a funkce. II. Produktivita práce: sociálně ekonomické faktory, podmínky růstu. III. Organizace práce: sociálně ekonomické aspekty jejího zdokonalování a produktivita. IV. Výběr a příprava pracovníků. V. Zvyšování profesionální kvalifikace pracovníků v podniku. VI. Adaptace pracovníků ve výrobě. VII. Organizace pracovního procesu. VIII. Pracovní kolektiv, jeho formování, rozvoj a produktivita práce. IX. Produktivita, podnikové klima, pocity. X. Socialistické soutěžení: cesty rozvoje, zdokonalování jeho organizace.

V úvodních částech díla je vypracována sociologická koncepce podniku, z níž je vyvozena nutnost chápat růst produktivity práce ve spojitosti s rozvojem socialistické osobnosti jako závažný sociologický problém, vyžadující v mnohých směrech daleko intenzivnější studia, než je tomu nyní. Socialistický podnik zaujímá v sovětské společnosti ústřední místo. Zde se vyrábějí materiální statky, zde se v procesu výroby vytvářejí výrobní vztahy — základ všech ostatních společenských vztahů. Socialistický podnik je prostředím formování socialistického pracovního kolektivu a současně nového člověka — budovatele komunistické společnosti. V něm se spojují v jediný složitý a harmonický celek nejen technické a technicko-ekonomické, ale také sociální, politické, kulturní a duchovní procesy. Podnik není — jak to tvrdí mnozí buržoazní sociologové — „společnost v miniatuře“, ale je to organický komponent sociálního systému, je to speciální sociální mikro-sféra, jejíž samostatnost je ovšem v socialistické společnosti, sjednocující plánem všechny články národního hospodářství, relativní. Existuje mnoho dílčích vymezení podniku — záleží na hledisku vědního oboru, z něhož je podnik zkoumán. Setkáváme se s definicemi ekonomickými, právními, psychologickými a jinými. Avšak úkol definovat podnik se jeví ve zcela jiném světle, jestliže se ho ujímá taková integrující vědní disciplína, jako je sociologie.

Průmyslový podnik je sociotechnickým systémem se složitou strukturou vztahů mezi lidmi. Sociální organizace podniku zahrnuje řadu elementů a je možno ji analyzovat na různých úrovních a v různých směrech. Základními rovinami sociální organizace podniku jsou formální organizace (jinak: oficiální), neformální organizace (neoficiální) a vněformální organizace (vněoficiální), v „jejímž rámci se rozvíjejí činnosti a vztahy pracovníků, které nejsou určeny oficiálními instruk-

cemi a předpisy, ale které rovněž jsou zaměřeny na co nejefektivnější realizaci cílů a úkolů oficiální organizace" (s. 28).

Z povahy podniku jako komplexního sociotechnického systému plyne, že problematika růstu produktivity práce nelze chápat jen jako technický a technologický problém, ale je třeba plně docenit i sociální faktory jejího růstu. Každá klasifikace faktorů růstu produktivity má respektovat existenci základních elementů výrobního procesu: práce, pracovních prostředků a pracovních předmětů. V. G. Vasiljev kriticky posuzuje některé dřívější pokusy o klasifikaci faktorů růstu pracovní produktivity (Strumilin: faktory objektivní a subjektivní; Petročenko: faktory materiálně technické a sociálně ekonomické; atp.) a vytýká jim především, že přehlížejí rozdíly mezi produktivitou individuální práce

a produktivitou společenské práce ($P_i = \frac{M}{T}$, kde M je množství produkce a T pracovní čas; $P_s = \frac{ND}{MP}$, kde ND je národní důchod

a MP počet pracujících v materiální výrobě). Poznává, že skupina faktorů určujících růst produktivity individuální práce je spjata toliko s ekonomii živé práce a skupina faktorů společenské produktivity práce zahrnuje nejen živou, ale i zhmotnělou práci. Přitom „marxistická sociologie vychází z toho, že vědeckotechnická revoluce organicky předpokládá neustálé zvyšování významu „lidského faktoru“ ve výrobních silách, že zejména člověk, jeho kulturně technická úroveň a tvůrčí potenciál jsou ve stále větším měřítku rozhodujícím faktorem výroby“ (s. 20).

Velmi cennou a pro praxi instruktivní částí práce je Vasiljevův pokus o „inventář“ sociálních a sociálně ekonomických faktorů růstu pracovní produktivity (s. 53–55), z nichž hlavními se pak zabývá v jednotlivých kapitolách posuzovaného díla. Těchto sociálních faktorů růstu produktivity práce se dosud v podnicích využívá nedostatečně. Příčinou je jejich slabá znalost a neschopnost využívat jich v podnikové praxi, s čímž souvisí také „slabé studium a využívání zahraničních zkušeností“ (s. 58). Autor pak připomíná známá slova V. I. Lenina o potřebě kritického využití všech zahraničních zkušeností, které pomohou zvýšit úroveň organizace a řízení v socialistickém hospodářství.

Sociologická problematika zvyšování produktivity práce a spolu s tím vytváření podmínek pro rozvoj člověka a pracovních kolektivů je dána samou skutečností společenského charakteru práce (za socialismu bezprostředně společenského charakteru práce), která vyžaduje příslušnou organizaci, jež je především organizací sociálních elementů a vztahů. Pokud jde o socialistické podniky, je nutno mít na paměti, že vedle *společenské organizace práce*, zahrnující např. stanovení vztahů mezi produktivní a neproduktivní částí populace, proporcionální rozdělení produktivních pracovníků mezi národohospodářská od-

větví apod., existuje *organizace práce v podniku*. V. G. Vasiljev chápe tento pojem jako analogický pojmu *vědecká organizace práce*, který charakterizuje klasické porevoluční hnutí NOT, inspirované a podporované osobně V. I. Leninem. V. G. Vasiljev se často ve svém díle obrací k dodnes živým tradicím tohoto hnutí a k mnoha stále aktuálním myšlenkám Gastěva, Kerženceva, Jermanského a dalších jeho průkopníků. Vědeckou organizaci práce je nutno odlišovat od vědecké organizace výroby, i když spolu úzce souvisejí.

V těch kapitolách díla, kde V. G. Vasiljev analyzuje jednotlivé konkrétní problémy růstu produktivity práce řízením a zdokonalováním využití jejich lidských, sociálních zdrojů a realizováním sociálních cílů socialistické společnosti na podnikové úrovni, nalezneme mnoho nových postřehů a metodologicky cenných pokynů, které mohou obohatit tematickou orientaci výzkumů také v československé podnikové sociologii.

Pozoruhodné je především to, že V. G. Vasiljev věnuje mnoho pozornosti sociologickým otázkám výběru, profesionální přípravy a zvyšování kvalifikace pracujících. Cílevědomý, plánovitý výběr pracujících je chápán jako předpoklad efektivního fungování podnikového systému. Chyby ve výběru vedou nejen k ekonomickým, ale i k lidským a sociálním ztrátám. Je nutno hledat účinné formy a metody výběru lidí podle jejich schopností a sklonů, protože jen to je konkrétní cesta k neformální realizaci jedné ze základních zásad socialismu – *každý podle svých schopností*. Autor se polemicky vyjadřuje k názorům těch pracovníků, kteří – obvykle s falešnou teoretickou argumentací – odmítají používání testových metod výběru, a zdůrazňuje, že úkolem je tyto metody nikoliv zavrhnout, ale zdokonalovat a používat jich v souladu s principy socialistického humanismu a spolu s komplexem dalších metod. Říká, že „testování je jednou z perspektivních metod kvalitativního a kvantitativního hodnocení člověka, poznávání jeho schopností a sklonů a současné možnosti jejich rozvíjení“ (s. 123). Uvádí, že výdaje na organizaci a fungování systému profesionálního výběru činí 1,5 – 2 % celkové hodnoty výcviku a zaplatí se za 4 – 6 měsíců po nástupu pracovníka do dané profese. Při rozpracovávání metod profesionálního výběru, kde vedoucí roli má psychologie, je třeba docenit i přístupy sociologické, biologické, ergonomické.

Otázky profesionální přípravy pracujících jsou v díle sledovány na pozadí procesu vědeckotechnické revoluce, jsou analyzovány změny v profesionální skladbě, které tento proces provázejí, a jsou odlišeny vlivy vědeckotechnické revoluce na profesionální skladbu a přípravu v podmínkách kapitalismu a socialismu. Profese jsou z hlediska obsahu práce specifickými pracovními činnostmi. Podstatou tendence k většímu univerzalizmu profesí je „sblížování vědeckotechnického základu četných profesí a spe-

cializací“ (s. 199). Změny v oblasti profesí souvisejí nejen s rozvojem výrobních sil, ale jsou určeny také charakteristikami sociálně ekonomických formací. Socialistická formace neustále podněcuje růst kulturně technické úrovně pracujících, což je podmínka rozvoje lidské osobnosti. Je nutno plně využít té skutečnosti, že stupeň rozvoje osobnosti ovlivňuje i vztah člověka k technickému a sociálnímu pokroku a stává se významným faktorem technicko-spoolečenské dynamiky. Autor v té souvislosti kritizuje různé nedostatky ve školské soustavě, kriticky se vyslovuje k pokusům z konce 50. let usměrnit přípravu na všeobecně vzdělávacích školách k získání konkrétní profesionální připravenosti a vyzdvihuje význam polytechnického vzdělání, jež má dát mládeži „encyklopedický přehled znalostí, které jim v dalším umožní orientovat se ve složitém současném poznání a po zakončení školy správně a v souladu se svými zájmy a sklony zvolit profesi a specializaci“ (s. 147).

Od profesionální přípravy autor odlišuje pojem *zvyšování kvalifikace*. Pojmy *kvalifikace* a *zvyšování kvalifikace* pečlivě definuje. Ve svém rozboru dochází k zajímavému závěru, že optimální varianta vztahu mezi úrovní kvalifikace pracujících a nároky práce, plynoucími z technicko-organizačních charakteristik podniků je taková, kdy u každého pracujícího jsou kvalifikační rezervy. Vysoce kvalifikovaní lidé jsou také všestranněji použitelní, snáze se dosahuje zaměnitelnosti a zastupitelnosti pracovníků apod. Autor se zabývá i otázkami vyjasňování perspektiv, které mají členové pracovního kolektivu, pokud jde o růst jejich kvalifikace. Nedostatek opatření v tomto směru posuzuje v souvislosti s fluktuací a předkládá zajímavé údaje z konkrétních sociologických výzkumů ilustrující vztah řídicích pracovníků podniků k této otázce. Např. výzkumy v Rostově na Donu ukázaly, že u 19 % respondentů nikdy z vedení jejich závodu o zvyšování kvalifikace nejednal.

V teoretické i řídicí práci je třeba plně docenit i problematiku adaptace pracujících ve výrobě. Ekonomický a sociální význam problému je patrný již z toho, že jen v r. 1970 nastoupilo do sovětských podniků 468 tisíc lidí, kteří byli do pracovního procesu začleněni poprvé. Připočteme-li pracovníky, kteří přicházejí do podniků v důsledku mobility, je zřejmé, že se adaptace týká obrovského množství lidí. Výzkumy ukázaly, že při „normálních“ podmínkách adaptace dosáhne nový pracovník průměrné produktivity práce za 4–6 měsíců, ale při „optimálních“ podmínkách za 2–3 měsíce. V. G. Vasiljev pak pečlivě klasifikuje a řadí jednotlivé účinné metody podpory a urychlování adaptačního procesu. V tomto směru jde o první obšírnější pokus naryšovat podmínky optimální adaptace s přihlédnutím ke specifičnosti socialistických podniků.

Plodné poučení si mohou naši podnikoví

sociologové vzít z Vasiljevovy analýzy sociálních problémů organizace pracovního procesu, která vychází z marxistických poznatků o dělbě práce a jejích typech. Klasifikuje individuální dělbu práce na úrovni podniků, při čemž se opírá o propracovanou klasifikaci z teorie organizace výroby. Autor rozebírá vztahy mezi technikou, technologií, dělbou práce a její organizací, oponuje názorům, že je možno se spoléhat na automatickost přeměn v charakteru práce v důsledku rozvoje komplexní mechanizace a automatizace a zdůrazňuje potřebu plánovitého, cílevědomého řízení tohoto procesu. V socialistických podnicích máme možnost čelit deformujícím vlivům dělby práce, spojeným například se zaváděním běžících pásů, a to řadou opatření, která jsou v díle rozvedena. Avšak i v socialistických závodech, jak ukázaly sovětské výzkumy, se někdy připouští přílišná dělba práce, a to zejména tam, kde se vyskytují její operační formy. Velká pozornost je věnována takovým otázkám, jako je vytváření profesí širšího profilu, spojování profesí, překonávání limitů funkční dělby práce, například zapořádáním pracujících do řízení podniků, atp.

Sociální procesy sblížování fyzické a duševní práce a vytváření všech podmínek pro rozvoj socialistické osobnosti, k nimž patří i ony uvedené, musí být v centru pozornosti řídicích pracovníků, stejně jako problémy plnění výrobních úkolů a v nejužší spojitosti s nimi. Bezprostředně společenská práce v socialistických podnicích je vhodným základem vytváření pokrokových forem kooperace, která je druhou stránkou dělby práce. Takovéto pokrokové formy kooperace umožňují upevňovat pracovní kolektivy a zvyšovat jejich ekonomickou a sociální efektivnost. Konkrétní výzkumy tohoto problému byly provedeny např. v moskevském závodě Stankolít. Vasiljev se podrobně zabývá i dalšími sociálními aspekty organizace pracovního procesu, jako jsou metody racionálního využití pracovní síly, rozšiřování účinných metod práce a využívání pohybových studií, řešení otázek pracovních režimů ze sociálních a vůbec antropologických hledisek atp.

Pro naši podnikovou sociologii, která se v posledních letech ze sovětských pramenů seznamovala s pojmem *pracovní kolektiv*, je instruktivní kapitola *Pracovní kolektiv, jeho formování, rozvoj a produktivita práce*, v níž je podána definice pracovního kolektivu, je poukázáno na to, že rozvoj pracovního kolektivu je nutno plánovitě a cílevědomě řídit a že k tomu je nutno dobře znát strukturu pracovního kolektivu a procesy, které zde probíhají. V té souvislosti Vasiljev klasifikuje skupinovou strukturu podniku podle různých kritérií, hovoří o vztahu kolektivu a osobnosti, zabývá se stmelováním skupin a využitím znalostí těchto problémů v řídicí práci. Uvádí, že je „důležité rovněž zdůraznit těsnou spojitost všech skupin podniku s třídní strukturou společnosti“ (s. 339).

O pracovním kolektivu hovoříme nejen jako o souhrnu zaměstnanců podniku; existují také kolektivy provozů, velkých směn a úseků, které se dělí na tzv. *prvotní výrobní kolektivy*. Takovýto kolektiv definujeme jako „skupinu lidí sjednocených společnou výrobní činností, v níž se uskutečňují bezprostřední a stabilní kontakty jednoho s druhým“ (s. 344).

Obdobná preciznost jako v ostatních partiích práce se projevuje v kapitole o podnikovém klimatu. Autor označuje podnikové klima jako „výrobní klima“ a definuje je jako „sociálně psychologickou atmosféru...“, projevující se ve vztahu k práci, k podniku, k profesi, ve vztazích mezi členy kolektivu a ve způsobech jejich chování, ve vztazích mezi formálními a neformálními skupinami v podmínkách socialistického vlastnictví výrobních prostředků a v souladu individuálních, skupinových a společenských zájmů“ (s. 366). Dokazuje se vliv příznivého podnikového klimatu na produktivitu práce a na smetování pracovního kolektivu. Metodicky poučné je rozlišování prvků a faktorů podnikového klimatu. Faktory podnikového klimatu jsou členěny podle různých klasifikačních kritérií. Autor rozlišuje faktory „materiálního řádu“ od faktorů z oblasti mezilidských vztahů (první z nich – na základě výzkumů – pokládá za rozhodující pro formování podnikového klimatu), faktory objektivní (úroveň organizace práce, úroveň socialistického uvědomění a subjektivní (soustava mezilidských vztahů), faktory vnitřní (podnikové) a vnější (společenské). Za elementy podnikového klimatu nepokládá samy objekty, např. podmínky práce, plat aj., ale vztah pracujících k těmto objektům.

Příznivé podnikové klima má vliv na vytváření pozitivních pocitů či nálad (*nastrojenie, sentiments*), které jsou kategorií emocionálního typu a jejichž stav silně ovlivňuje vztah k práci, lidem, produktivitu práce. Podnikové klima závisí také na úrovni vztahů nadřazených a podřazených pracovníků.

Jedním z významných sociálních procesů, v nichž se projevují kardinální rozdíly mezi kapitalistickými a socialistickými podniky, je soutěžení. Autor uvádí základní znaky socialistického soutěžení a analyzuje jeho funkce. Nezůstává jen u pozitivního hodnocení, jež musí s ohledem na objektivní skutečnosti převažovat, ale zabývá se také nedostatky, které snižují úroveň socialistického soutěžení a negativně působí na oblast výchovy socialistického člověka a na socialistické společenské vztahy. Jde například o nekomplexnost závazků, o jejich nedostatečné materiální podložení, o formalismus a zejména o to, že pracovního nadšení se někdy využívá k zakrývání nedostatků a neschopnosti. Ostrou kritiku takového plýtvání s pracovním entuziasmem podal již V. I. Lenin.

Je přirozené, že rozsáhlá a originálně koncipovaná práce, jako je Vasiljevova publikace, má i své nedostatky. Patří mezi ně místy se projevující nedostatečná sevřenost textu a

rozvlácnost výkladu tam, kde jde o známější věci (profesionální příprava, kvalifikace), někdy zbytečně komplikovaná struktura výkladu (otázky formální a neformální organizace se probírají na třech místech) a zejména neúplnost bibliografických údajů týkajících se západní literatury. Kapitolou samou o sobě je i v léto publikaci ruská transkripce jmen zahraničních autorů, nepřevedená do původního znění, která někdy brání správné identifikaci citovaných autorů. V zásadě však, jak bylo uvedeno, jde o knihu, která zaslouží plnou pozornost podnikových sociologů i hospodářských pracovníků.

Vladimír Čech

V. V. Denisov: Sociologija násilija. Kritika sovremennych buržuaznych koncepcij (Sociologie násilí. Kritika soudobých buržoazních koncepcí)

Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1975, 216 s.

Násilí je zákonitý produkt antagonistických protikladů ve společnosti. Jeho problematika je „věčným tématem“ sociálních teorií, a to nejen z čistě akademických důvodů, ale hlavně pro její mimořádný význam v politické praxi. Její aktuálnost roste zvláště v obdobích řešení osudových otázek tříd, národů a států, tedy i dnes, v souvislosti se všeobecnou krizí kapitalismu. Tuto tezi ilustrují údaje UNESCO o růstu počtu publikací, konferencí a symposií věnovaných problematice násilí. Svě nezastupitelné místo má i teorie revolučního násilí v marxismu-leninismu. Taková jsou v kostce východiska nové knihy V. V. Denisova.

V. V. Denisov rozčleňuje svoji práci do pěti kapitol, z nichž první se zabývá kritikou apologetiky kultu násilí v soudobé buržoazní sociologii. Autor vymezuje pojem násilí, analyzuje některá buržoazní kritéria typologie násilí a formuluje z marxistických pozic typologii vlastní: a) násilí „shora“, prováděné ve vnější i vnitřní politice vojenskými, policejními, zpravodajskými a soudními orgány buržoazního státu; b) revoluční, antiimperialistické násilí; c) zločinnost a organizované gangsterství spolu s neofašistickým terorem.

Když na bohatém materiálu ilustruje evoluci buržoazní filozofie násilí, její místo a roli v duchovní produkci, systemizuje metodologické nedostatky těchto teorií takto: a) pro buržoazní teorie násilí je příznačný abstraktní, netřídní a nehistorický přístup; b) zpravidla zde dochází k absolutizaci role násilí v dějinách; c) je prováděna nekritická extrapolace z dynamického růstu násilí v buržoazní společnosti na společnost socialistickou, extrapolace, která vede k tezi o všeobecném a zákonitém růstu násilí ve všech společnostech; d) vysvětlování podstaty násilí je idealistické a metafyzické.

V řadě rozebíraných buržoazních teorií násilí zaměřuje Denisov největší pozornost na teorie nejnovější, kterým věnuje samostatné